

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.1>

811.131.1'367.626.2

811.163.41'367.626.2

811.131.1.'255.4=163.41

O stilističkoj neekvivalentnosti prisvojne zamenice u italijanskom i srpskom jeziku

Saša G. Moderc*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za italijanistiku

 <https://orcid.org/0009-0007-5059-2007>

Ključne reči:

prisvojna zamenica,
određeni član,
prevodenje,
italijanski jezik,
srpski jezik,
prevodna ekvivalencija,
stilistika

Apstrakt

U postupku lekture srpskog prevoda romana *Ostajem ovde* (Marka Balcana) na više mesta predloženo je izostavljanje prisvojne zamenice. Analiza lektorskih intervencija ukazuje na postojanje izvesnih neekvivalentnosti između italijanske i srpske prisvojne zamenice, naročito na stilističkoj ravni. Primećeno je da je u nekim slučajevima u srpskom tekstu relacija posesije prepoznatljiva intuitivno, na osnovu logičkih i semantičkih osobina samih imenica; zbog toga se prisvojna zamenica smatra redundantnom i ona je izostavljena iz teksta prevoda iako je prisutna u originalu. U drugim slučajevima, u postupku lekture predloženo je izostavljanje prisvojne zamenice kada ona u italijanskom tekstu obavlja dominantno sintaksičku službu, uz određeni član. U nekim slučajevima italijanska prisvojna zamenica vrši ekspresivnu funkciju, a srpska ekvivalentna zamenica nema takvu funkciju i stoga je izostavljena iz teksta prevoda. Ovakvim izostavljanjima krivi se izvorna piščeva intencija da fokusira pažnju na psihološke i emotivne aspekte datog dela teksta. Primeri nepodudaranja posesiva u dva jezika praćeni su klasifikovanim i komentarisanim primerima iz teksta originala i prevoda; njima su pridodati i primeri iz srpske proze, kao potvrda da se stilistički kriterijumi primenjeni u lekturi rukopisa zasnivaju delimično i na subjektivnoj proceni. Dodatno, kratkom analizom dva srpsko-italijanska paralelna teksta ustanovljeno je postojanje upadljive kvantitativne razlike u upotrebi prisvojne zamenice u italijanskom i srpskom jeziku, što potkrepljuje autorovu hipotezu o izvesnoj desemantizovanosti prisvojne zamenice u italijanskom jeziku. Zaključak rada jeste da i naizgled semantički istovetni jezički elementi u dva jezika zahtevaju pažljivo tumačenje jer njihovo prisustvo, odnosno odsustvo, može proizvesti razlike na stilističkom planu i u recepciji teksta. (primљeno: 27. фебруара 2023; прихваћено: 8. маја 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Uvod

Između italijanskih i srpskih prisvojnih zamenica na prvi pogled nema značajnih razlika kada je reč o njihovoj sintaksi i semantici. Sistem posesiva u italijanskom jeziku detaljno je opisala Terić (1991), dok su morfologija i sintaksa posesiva obrađene u relevantnim gramatikama srpskog jezika.¹

U italijanskim gramatikama prisvojne zamenice u pridevskoj službi nazivaju se prisvojnim pridevima: ovo je jedina značajna terminološka razlika između gramatika dvaju jezika. Italijanski se razlikuje od većine romanskih jezika jer u većini slučajeva zahteva upotrebu člana ispred prisvojne zamenice². U kontrastivnom svetlu i u didaktici italijanskog jezika poseban problem za govornike srpskog jezika predstavlja neodređenost posesora prisvojne zamenice za treće lice jednine, *suo*, kojoj u srpskom jeziku mogu da odgovaraju oblici *svoj*, odnosno *njegov* ili *njen*. Obratno, srpska prisvojna zamenica *svoj*, *svoja*, *svoje* u transferu zahteva da se identifikuje gramatičko lice posesora i da se prema njemu selektuje korelativni oblik prisvojne zamenice (npr. iskazu *Mi smo uzeli svoje stvari* odgovaraće iskaz *Noi abbiamo preso le nostre cose*, doslovno: 'Mi smo uzeli naše stvari'). Nedoumice vezane za referencijalnost zamenice *suo* razrešavaju se zaključivanjem na osnovu konteksta i primenom, na formalnom planu, odgovarajućih rešenja za otklanjanje dvosmislenosti, kao što su preformulacija iskaza, parafraza ili upotreba odgovarajuće imenice (ili ličnog imena) umesto ambivalentne zamenice *suo* (Moderc, 2015: 147). Ipak, sintaksička i semantička sličnost prisvojne zamenice u italijanskom i srpskom su dominantne u odnosu na razlike i iz tog stanja proističe utisak da ova klasa reči nije problematična u procesu usvajanja italijanskog ili srpskog ili pak u transferu s jednog na drugi jezik. Ipak, zabeležili smo izvesne asimetrije u transferu: naime, predavši izdavaču rukopis prevoda jednog italijanskog romana³, uočili smo da je u lektorisanom tekstu prevoda na više mesta uklonjena prisvojna zamenica iako je ona prisutna u italijanskom originalu. U daljem radu primeri asimetrije u upotrebi prisvojnih zamenica u italijanskom i u srpskom jeziku izloženi su po grupama i propraćeni odgovarajućim komentarima.

2. Prisvojna služba italijanskog člana

Prisvojna služba člana pominje se u italijanističkoj literaturi. Na primer, autori Dardano i Trifone (Dardano/Trifone, 1995: 151) navode da član služi da se označe „parti del corpo (*mi fa male la testa, il braccio*), oggetti che ci appartengono strettamente (*mi hanno rubato il portafogli, non trovo più le scarpe*)” [„delovi tela (*boli me glava, ruka*), predmeti koji nam izričito pripadaju (*ukrali su mi pasoš, ne mogu da nađem cipele*)“]. Prisvojna služba člana proizlazi iz logičko-semantičkih odnosa između elementa rečenice koji se na pragmatičkoj ravni identifikuju kao

1 Stanojčić (2010), Popović/Stanojčić (1992), Stevanović (1986), Klajn (2005).

2 Ali član se u nekim slučajevima ipak mora izostaviti ispred prisvojne zamenice. Za opšta pravila o upotrebi člana uz prisvojnu zamenicu up. Moderc (2015: 143–146); detaljnije o problematičnom pitanju upotrebe ili izostavljanja člana u italijanskom jeziku up. Blatešić (2021).

3 Roman je *Ostajem ovde*, autora Marka Balcana. Izdavač je „Laguna“ (2021), prevodilac je autor članka.

posesor i posesum; informaciju o ovoj službi člana prenose, između ostalih, Salvi/Vanelli (2004: 140), Lepschy/Lepschy (2002: 149) i Serianni (1997: 192). Prisvojnu službu italijanskog člana i mogućnost njegovog prevođenja na srpski jezik sagledala je Stifanić u dva rada (1976; 1980: 39–40), a konstataciju da italijanski član postavlja niz problema za srbofone učenike kako u usvajanju, tako i u poimanju njegovih funkcija, detaljno su obrazložile autorke Ceković (2017) i Kukić (2015). Napominjemo da pitanja funkcija i značenja italijanskog člana i načina na koji se ona mogu preneti u srpski jezik nikako nisu iscrpna pomenutim radovima i da ovaj lingvistički problem ostavlja širok prostor za dodatna istraživanja i promišljanja.

Poređenjem izvornog i lektorisanog teksta prevoda Balcanovog romana u elektronskom obliku (tekstovi su upareni na nivou rečenica ili pasusa; lokacija primera je izražena u procentima od ukupnog broja stranica) uočili smo da je posesivna vrednost italijanskog određenog člana u pet slučajeva (primeri 1–5) prenesena mehaničkom upotrebom prisvojne zamenice. Ova prevodilačka odluka korigovana je u lekturi; lektorske intervencije odnose se na precrtane reči (u primerima 2–5 član je spojen s predlogom):

1 (...) per tanti anni aveva seguito il marito per l'Europa (...). [21,2%]

1a (...) dugi niz godina [je] pratila svog supruga po Evropi (...).

2 La madre da ragazza, la madre coi figli, la madre con sua madre. [16,7%]

2a Majka kao devojčica, majka sa svojom decom, majka sa svojom majkom.

3 (...) il padre di Maria teneva le mani della figlia dentro le sue. [65,1%]

3a (...) Marijin otac držao je svoju ćerku za ruke.

4 Suo padre era un uomo istruito che passava le ore a spiegare ai figli cosa succedeva in Sudtirolo e nel mondo. [7,6%]

4a Njen otac bio je obrazovan čovek koji je satima objašnjavao svojoj deci šta se događa u Južnom Tirolu i u svetu.

5 (...) uomini affamati che lasciavano le famiglie a mille chilometri (...) [78,8%]

5a (...) gladni muškarci koji su napustili svoje porodice udaljene hiljadu kilometara (...)

U primerima [1–5] imenice *suprug*, *deca* (dva puta), *ćerka* i *porodice* predstavljaju subjektov posesum; njemu prethodi određeni član s prisvojnou funkcijom a u srpskom tekstu ekvivalentna prisvojna zamenica ocenjena je kao pleonastična. Naime, relacija posesije u primerima [1–5] u srpskom (ali i u italijanskom) tekstu izvodi se implicitno, na osnovu logičko-semantičkih odnosa. U italijanskom tekstu posesivnu službu vrši određeni član (up. fusnotu 2), ali ovde je reč o sekundarnou funkciji člana koja se uspostavlja na osnovu pragmatičke kompetencije i enciklopedijskih znanja učesnika u komunikaciji. Samim time, izostavljanje prisvojne zamenice u prevodu

могуће је због чињенице да су у српском језику на делу исти когнитивни механизми као у италијанском и они су омогућили да се релација посесије пренесе са присвојне заменице на одређени члан. Релација посесије се успоставља упркос чињеници да она није експлицитно исказана. Изостављање присвојне заменице у српском преводу може се сматрати оправданим, али такав поступак не представља правило већ доминантну тежњу. Наиме, у делима неких српских аутора нашли смо примере у којима је присвојна заменица употребљена у сличном контексту, иако су и на тим местима задовољени логичко-семантички критеријуми за успешну идентификацију учесника у релацији посесије. Пomenuta идентификација је успешна и у случајевима када она није експлицитно употребљена у присвојној заменици. Увидом у расположив избор српских књижевних дела у електронском формату⁴ установили смо да је број примера потенцијално плеонастичне употребе присвојне заменице ипак мањи у односу на случајеве у којима је она изостављена. Навеšćемо неколико контролних примера, уз напомену да су они илустративног карактера и да припадају угледним ауторима; до ових примера смо дошли тако што смо ограничили претрагу на низ „своју породицу“ (према горњем примеру 5a), не залазећи у питање квантитета и фреквентности употребе потенцијално плеонастичне присвојне заменице: за овако детаљан приступ потребно је ригорозније истраживање на већем и јасно дефинисаном корпусу. Контролни примери су:

- a) (...) ја треба да отпутујем, али не могу да оставим **своју породицу** без парчета хлеба. (Киш, 2006: 268)
- b) Ананија је **своју породицу** населио у отвореном трему куће (...) (Crnjanski, 1987c: 197)
- c) (...) господина Филипа Улмана, оптичара, који се одвојио ту недавно од **своје породице** (...) (Киш, 2006: 85)
- d) Било је међу њима и таквих који су основали **своју породицу** (...) (Andrić, 2015: 244)
- e) (...) који не уме да подржи и заштити ни **своју породицу**, жену и дете (...) (Andrić, 2018: 412)

У даљем тексту, у примеру [6a] проценјено је да прагматичка компетенција и енциклопедијска знања не омогућавају поуздану идентификацију посесора (у тој служби могу бити конкретни актери познати из романа: *majka* или *ćerka*). За неодређени придев *ogni* (‘svaki’) се у италијанистичкој литератури не наводи да врши присвојну службу (овде је она условљена специфичним контекстуалним параметрима), а у преводу двосмисленост је отклонјена употребом присвојне заменице. На тај начин се експлицитно даје „неодређени одговор“, а то је *ćerka*:

4 У дуљем временском периоду аутор чланка је скупљао италијанске преводе српских писаца, скенирао их и паралелизовао с текстом оригинала помоћу програма *Aligner* Андраша Фаркаша. За тај подухват било је потребно прибавити и изворне српске текстове, а њих смо искористили за потребе овог рада. Избор паралелних текстова тренутно обухвата 55 превода српских дела на италијански и 88 превода дела наших аутора на италијански. Ови бројеви нису коначни јер је више романа и приповедака у поступку обраде и паралелизације. Од српских аутора обухваћени су Андрић, Киш, Павић, Пекић, Crnjanski, Albahari, Basara, Bulatović, Gatalica, Kusturica, Goran Petrović, Tišma, Velikić, Zoran Živković и други.

- 6 (...) guardandoti di sghimbescio a ogni risposta evasiva. [1%]
 6a (...) pogledala bih te ispod oka na svaki tvoj neodređeni odgovor.

U vezi s primerima [1a–6a], smatramo da izostavljanje prisvojne zamenice u prevodu predstavlja više pitanje stila nego norme, što se vidi i po primerima iz izabраниh dela srpske književnosti. Sa druge strane, treba imati u vidu da se izvan jezika književnosti, u razgovornom jeziku, prisvojna zamenica upotrebljava i redundantno, kako bi se dodatnim jezičkim signalima obezbedila nedvosmislenost poruke, budući da je ova često realizovana u okviru često nedovoljno isplanirane komunikacije i izvedena je u ne uvek idealnim uslovima koji mogu ugroziti recepciju. Ovakvo upravljanje komunikacionim kanalom⁵ jeste opravdano, štaviše, neophodno je u usmenoj razmeni. S druge strane, pisani jezik ostavlja mogućnost ponovnog iščitavanja i pruža dodatno vreme za aktiviranje receptivnih veština neophodnih za dekodiranje i relacija koje nisu iskazane eksplicitnim jezičkim sredstvima.

3. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred ekvivalenata imenice *amico /-a*

U naredna dva primera predloženo je izostavljanje prisvojne zamenice ispred ekvivalenata imenica *amico / amica* („prijatelj /-ica“). U primeru [7a] prisvojna zamenica je sagledana kao pleonazam, verovatno zato što se na osnovu šireg konteksta zaključuje da je reč o drugarici lika iz primera 6, tačnije – ćerke). U italijanskom su upotrebljena dva determinativa, član i prisvojna zamenica, saobrazno gramatičkim pravilima:

- 7 (...) facciamo che dalla tua amica ci vai (...). [6%]
 7a (...) hajde da odeš kod svoje drugarice (...)
- 8 Lasciò le tre vacche al maso del suo amico Florian. [51,5%]
 8a Naše tri krave ostavio je na imanju svog prijatelja Florianjana.

I u primeru [8] prisvojna zamenica vrši službu drugog determinativa (uz član) i eksplicitno obaveštava čitaoca kakav je odnos između dva lika u romanu, Eriha (subjekt rečenice) i Florianjana. Izostavljanje prisvojne zamenice u italijanskom tekstu (*dell'amico Florian*) proizvelo bi deficitarnu referenciju jer Florian nije prethodno pomenut kao Erihov prijatelj; u prevodu je prisvojna zamenica *svog (prijatelja)* izostavljena zbog prisustva druge prisvojne zamenice na početku rečenice – dakle, iz stilskih razloga. Ipak, očigledno je da prisvojna zamenica u italijanskim primerima obavlja i dodatnu službu: u spoju s imenicom *amico /-a* ona naglašava psihološku i emotivnu povezanost između likova koji su obuhvaćeni relacijom posesije; ova ističe povezanost aktera i usmerava čitaočevu pažnju na ljudsku dimenziju njihovog odnosa. Zaključujemo da su i u primerima [7–8] u italijanskom i u srpskom jeziku na delu ista pragmatička kompetencija i ista enciklopedijska znanja, ali je prisustvo

5 O principima koji upravljaju razgovornim jezikom raspravlja ekstenzivno Ceković (2022: 41–88).

prisvojne zamenice u italijanskom tekstu opravdano jer obavlja dodatnu semantičku funkciju (gradi topliju, emotivniju sliku o odnosu između likova). Utisak jeste da bi i u srpskom tekstu mogla da se upotrebi prisvojna zamenica u cilju postizanja istih konotativnih značenja. Tada bi navedeni primeri glasili „kod svoje drugarice“, odnosno „Ostavio je krave kod svog prijatelja Florijana“. Uklanjanjem prisvojne zamenice čitaocu se nudi osiromašen prikaz odnosa između likova romana. Navodimo nekoliko primera iz srpske književnosti u kojima prisvojna zamenica stoji ispred imenice *prijatelj / prijateljica*, uz napomenu da su ipak brojniji primeri u kojima su navedene imenice upotrebljene bez prisvojne zamenice:

- a) Leander je našao **svog prijatelja** premorenog i izgubljenog (...). (Pavić, 1996: 32)
- b) Pomislio je da ih skine sa zida i ostavi u orman, do povratka **svog prijatelja** (...). (Crnjanski, 1987b: 288)
- c) Nakon pola sata već sam sedeo na zubarskoj stolici **svog prijatelja** (...). (Velikić, 2016: 53)
- d) Razume, da žali **svoju prijateljicu**. (Crnjanski, 1987: 365)

4. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju deo tela ili fizičku osobinu

Na više mesta u lektorisanom tekstu prevoda predloženo je izostavljanje prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju delove tela. I u ovom slučaju subjekt rečenice je posesor a navedeni delovi tela su posesum. Izdvojili smo sedam primera:

- 9 (...) facendo smorfie con la sua bocca sdentata. [4,5%]
9a (...) praveći grimase svojim krezavim ustima.
- 10 (...) a malapena vedevano più in là del loro naso (...). [81,5%]
10a (...) su jedva videli dalje od svog nosa (...).
- 11 (...) parlava agitando le sue mani ossute. [81,8%]
11a (...) govorio [je] mlateći svojim koščatim rukama.
- 12 Con le sue mani grasse raccolse le lettere. [89,3%]
12a Podigao je pisma svojim debelim rukama.
- 13 Maria liberò dalla mia mano le sue dita sottili (...). [68,2%]
13a Marija je oslobodila svoje tanke prste iz moje ruke (...).
- 14 (...) mi guardò coi suoi occhi grinzosi. [51,5%]
14a (...) pogledao me svojim naboranim očima.

- 15 Maria mi guardava coi suoi occhi vani. [65,1%]
 15a Marija me gledala svojim praznim očima.

Logička povezanost subjekata rečenice i pomenutih delova tela doprinosi utisku da u srpskom prevodu upotreba prisvojne zamenice deluje suvišno, naročito u odsustvu drugih posesora. Ipak, u poslednjem primeru [15a], prisvojna zamenica nije uklonjena, što se može tumačiti kao propust u lekturi jer se ovaj primer po strukturi ne razlikuje od primera [9–14]. Pošto su u italijanskom i u srpskom tekstu na delu isti kognitivni i logički mehanizmi, treba da se zapitamo zašto je u izvornom tekstu upotrebljena prisvojna zamenica. Razloge treba potražiti u semantičkom doprinosu koji proizvodi prisvojna zamenica. Naime, u gornjim primerima njena funkcija nije da eksplicira intuitivno uočljive relacije posesije između posesora i posesuma (to jest, delova tela; izuzetak je primer br. 10⁶). Relacija posesije u ovim primerima ponajmanje ukazuje na posedovanje ili pripadanje (ovo je očigledno na kognitivnom i logičkom nivou i bez formalnog ekspliciranja). Relacija posesije ima funkciju da fokusira pažnju na imenovani deo tela, da naglasi psihološku ili emotivnu dimenziju koju poprimaju delovi tela koji na ovaj način bivaju postavljeni u središte čitaočeve pažnje. Psihološku i emotivnu impresiju aktiviraju i opisni pridevi, koji ističu posebnu osobinu (*debele* ili *koščate ruke*, *prazne oči*...). Pomenuti efekat bi se u srpskom jeziku mogao sačuvati upotrebom pokazne zamenice *taj*, *ta*, *to* (npr. *te debele* / *koščate ruke*, *te prazne oči* itd.). Naime, posesivom u italijanskom i deiktikom u srpskom kod čitaoca se indukuje vizualizacija date fizičke osobine i/ili emotivno-psihičkog stanja likova. Pred ovakvom fokalizacijom mnogo je verovatnije da čitalac zastane i da pokuša da zamisli kakva je posebnost, izuzetnost *tih praznih* ili *tih naboranih očiju*, zbog čega su one takve, zašto pisac insistira upravo na ovom detalju.

Sličan zaključak može se izvesti i u narednim primerima, u kojima italijanskim imenicama čiji su ekvivalenti 'glas', 'osmeh', 'pogled' i 'korak' prethodi prisvojna zamenica. One, zbog prisustva prisvojne zamenice, poprimaju naglašenu psihološku dimenziju u odnosu na varijante bez posesiva. Ove varijante su dodate u uglastim zagradama na kraju italijanskog primera. Međutim, priložene varijante upućuju isključivo na modalitet vršenja radnje i lišene su dodatnih psiholoških ili emotivnih konotacija:

- 16 (...) disse con la sua voce calma. [con voce calma] [60,6%]
 16a (...) rekao je svojim mirnim glasom.

- 17 (...) le gridava Pa' con la sua voce sempre più roca. [con una voce sempre più roca] [31,8%]
 17a (...) vikao je na nju tata svojim sve promuklijim glasom.

6 Primer [10] sadrži frazem u koji je potpuno redundantno dodata prisvojna zamenica *loro*.

18 (...) e mi ha sorriso col suo solito sorriso (...). [col solito sorriso] [27,2%]

18a (...) i nasmešila mi se svojim osmehom (...).

19 (...) gli disse col suo sguardo opaco il padre di Maria. [con sguardo opaco] [66,6%]

19a (...) rekao mu je Marijin otac gledajući ga svojim ugaslim očima.

20 Entrò lui col suo passo pesante (...). [con passo pesante] [66,6%]

20a Ušao je svojim teškim korakom (...).

U narednom, strukturno analognom primeru, prisvojna zamenica nije uklonjena u postupku lekture, iako bi se na osnovu gornjih primera očekivalo da ona bude izostavljena:

21 (...) sorrideva con quel suo sorriso discreto. [62,1%]

21a (...) smešio se onim svojim jedva vidljivim osmehom.

Prisustvu prisvojne zamenice u [21a] doprinela je, verovatno, upotreba determinativa *quel* ('onaj'), čija je funkcija, ovde, da fokusira pažnju na element koji određuje, prepuštajući čitaocu da u takvoj fokalizaciji pripiše istaknutom elementu neku posebnost, neku fizičku, gesturalnu ili psihološku dimenziju koja odgovara dramatici radnje i trenutka. Uvođenje pokazne zamenice (i, eventualno, prisvojne zamenice) u prevodu primerâ [16a–20a] moglo bi doprineti očuvanju piščeve namere da fokusira pažnju na elemente koji su u italijanskom uvedeni prisvojnomo zamenicom. Tako, primer [19a] mogao bi da glasi „gledajući ga *tim* ugaslim očima“, a primer [20a] – „Ušao je *onim* svojim teškim korakom“. Navodimo nekoliko primera iz srpske književnosti u kojima pokazna zamenica stoji ispred prisvojne zamenice i imenice:

a) (...) i u prolazu rekla **onim svojim** naročitim setno-veselim **glasom** (...) („U zavadi sa svetom“; Andrić, 2012: 525)

b) (...) samo ga oštro i netremice, do neizdržljivosti, gleda **onim svojim** tvrdim, bezdušnim **pogledom**. („Osatičani“; Andrić, 2012: 519)

c) (...) reče Simon i začkilji na njega **onim svojim** krupnijim **okom**. (Kiš, 2007: 11)

Primeri u kojima pokazna i prisvojna zamenica stoje ispred imenice izloženi su u daljem tekstu, u odeljku 7.

5. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju članove porodice

Zanemarivanjem stilistike prisvojne zamenice gube se značenjske nijanse u prevodu, što je ilustrovano prethodnim primerima; isto se događa i s primerima koji sadrže imenice koje označavaju članove porodice. Upotrebu italijanskog određenog

člana i prisvojne zamenice uz ove imenice regulišu precizna pravila u standardnom italijanskom jeziku (Moderc, 2015: 144–146; Serianni, 1997: 126). U primerima koje smo izdvojili prisvojna zamenica preuzima funkciju jedinog determinativa; odsustvo određenog člana u jednini je koherentno s gramatičkim pravilima, a razlog za izostavljanje člana može se sagledati iz psihološke perspektive, kao posledica poistovećivanja, unutar porodične komunikacije, imenica *sin*, *ćerka* i, naročito, *majka / mama* i *otac / tata*, sa ličnim imenima članova porodice; upotreba člana ispred ličnih imena predstavlja regionalnu odliku nekih varijeteta italijanskog jezika (Serianni, 1997: 119–120). Upravo rečeno je naročito izraženo s imenicama u jednini *mamma* i *papř*, koje u razgovornom jeziku teže da odbace član kada uz njih stoji prisvojna zamenica (kaže se, npr., *mia mamma* umesto standardnog *la mia mamma*). Informaciju o emotivnoj i psihološkoj bliskosti između članova porodice pruža prisvojna zamenica; u analiziranim primerima primećuje se da ovo obeležje odstranjeno iz srpskog teksta lektorskom intervencijom, čime prevod i na ovom mestu ostaje lišen fokusa na emotivne i psihološke konotacije koje su diskretno⁷ istaknute u originalu:

22 Però forse di tua figlia non me ne devi più parlare (...). [40%]
22a Ali možda više ne treba da sa mnom razgovaraš o svojoj ćerki (...).

23 Di' a tuo padre che la grappa la berrò un altro giorno. [2,8%]
23a – Reci svom ocu da ću piti lozu neki drugi dan.

24 Non so se (...) assomigli a tuo padre (...). [5%]
24a Ne znam da li (...) ličiš na svog oca (...).

25 – Amico, torna da tua moglie. [75%]
25a – Prijatelju, vrati se svojoj ženi.

26 Quando vi sposerete ditelo ai vostri mariti (...) [6,7%].
26a Kada se budete udale, recite svojim muževima (...).

Letimičnim uvidom u elektronske verzije raspoloživih srpskih književnih tekstova konstatujemo da srpski pisci upotrebljavaju prisvojne zamenice i ispred ove klase imenica, na način koji je predložen u rukopisu prevoda:

7 Navedene imenice može da odredi ili član (npr. *la mamma*) ili prisvojna zamenica (npr. [la] *mia mamma*). Smatramo da drugo rešenje sadrži veći emotivni naboj u odnosu na prvo, koje je na formalnom planu lišeno navedene afektivne konotacije. Sa druge strane, može se pretpostaviti da dominantna upotreba prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju članove porodice proizvodi izvesnu desemantizaciju ovog determinativa, samim time i neutralizaciju afektivnih konotacija, što na kraju dovodi do funkcionalnog poistovećivanja prisvojne zamenice s određenim članom. U pitanju su tanana, subjektivna tumačenja; neophodno je proceniti od slučaja do slučaja da li prisvojna zamenica upućuje na stvarnu, uže shvaćenu posesivnu relaciju, ili je samo u službi determinativa koji je nametnut sintaksičkim ograničenjima italijanskog jezika, ili ipak upućuje na sferu afektivnosti, koju, onda, valja preneti u tekst prevoda.

- a) (...) neke šiimi-cipele za koje je dobio novac od svog oca kao nagradu (...). (Kiš, 2007: 42)
- b) (...) to je najvećim delom naučio od svog oca (...). (Kiš, 2006: 163)
- c) Uzima joj u robnoj kući mantil (...), da bi se setila ponekad svoje majke (...). (Tišma, 1997: 162)

I na ovom mestu zaključujemo da princip prema kome je vršena lektura teksta ne predstavlja normu kada je reč o upotrebi prisvojne zamenice u srpskom jeziku, već je reč o dominantnom rešenju koje ne isključuje mogućnost upotrebe prisvojne zamenice u slučajevima za koje se proceni da su markirani u psihološkom i emotivnom smislu.

6. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju predmete

U lekturi teksta predloženo je da se u narednim primerima izostavi prisvojna zamenica ispred imenica koje, za razliku od primera iz odeljka 4, ne podrazumevaju očiglednu, logički uslovljenu relaciju posesije između elemenata rečenice. Posesor navedenih predmeta – *maramice*, *brane*, *mantije* itd. je implicitan, on se prepoznaje na osnovu logičko-semantičkih odnosa između elemenata rečenice. Prisvojna zamenica deluje pleonastično u primerima [27a–29a] i [31a–32a], dok je u primerima [30] i [33] ona neophodna. U primeru [30] tri puta ponovljena prisvojna zamenica obrazuje anaforu s naročitim psihološkim i emotivnim nabojem, čime se u ovom delu romana ističe prisilno odvajanje od seoskog poseda i od dotadašnjeg načina života. Navedenu stilsku upotrebu prisvojne zamenice nije moguće sačuvati u prevodu zbog sintaksičkih ograničenja srpskog jezika. U primeru [33] prisvojna zamenica *nostre* ograničava na prisutne likove domen imenice u množini *nade*. Izdvojeni primeri glase:

27 – Bimba smettila, – mi ripeteva (...) allungandomi il suo fazzoletto. [15,6%]
27a – Dete, prestani, – on je (...) ponavljao, pružajući mi svoju maramicu.

28 (...) costruiranno la loro maledetta diga. [18,9%]
28a (...) sagraditi [će] svoju prokletu branu.

29 Il prete pregava (...) avvolto nel suo abito nero (...). [58,6%]
29a Pop se molio (...) zamotan u svoju crnu mantiju (...).

30 Non aveva più le sue bestie, il suo campo era stato sommerso, non era più un contadino, non abitava più il suo paese. [95,5%]
30a Više nije imao svoju stoku, njegova polja su bila potopljena, više nije bio seljak, više nije živeo u svom kraju.

31 Solo Sepp è rimasto al suo posto (...). [9,5%]
31a Samo je Sep ostao na svom mestu (...).

32 Anche la donna grassa aveva il suo sogno. [59,2%]

32a I debela žena je imala svoj san.

33 Quando parlavamo delle nostre speranze sorrideva (...). [60%]

33a Kada smo razgovarali o svojim nadama, smešio se (...).

Iz primera koje smo do sada predstavili u radu i na osnovu odgovarajućih komentara može se zaključiti da italijanski jezik u većoj meri upotrebljava eksplicitno izražene posesivne relacije u odnosu na srpski jezik, što rezultira frekventnijom upotrebom prisvojnih zamenica, bilo da su one u službi ekspliciranja posesivne relacije u širem smislu, ili su u sintaksičkoj službi (kao obavezni determinativ uz imenicu), ili su u stilističkoj službi (naglašavaju afektivnu ili psihološku komponentu koju pisac dodeljuje imenici). Navedenu tvrdnju ilustrujemo kratkom kvantitativnom analizom prisvojnih zamenica u dva književna dela i u njihovim prevodima na italijanski, odnosno na srpski jezik⁸:

Ivo Andrić, <i>Prokleta avlija</i> (prevod na italijanski: L. Kostantini)			
moj*	13	mio	38
tvoj*	2	tuo	8
njegov*, njen*, svoj*	288	suo	396
naš*	5	nostro	6
vaš*	0	vostro	4
njihov*	22	loro	41
Ukupno:	330	Ukupno:	493

Tabela 1. Prisvojne zamenice u delu *Prokleta avlija* na srpskom i italijanskom jeziku

Italo Calvino, <i>Il barone rampante</i> (<i>Baron na drvetu</i> ; prevod na srpski: J. Stojanović)			
mio	196	moj*	123
tuo	32	tvoj*	13
suo	490	njegov*, njen*, svoj*	368
nostro	184	naš*	192
vostro	27	vaš*	37
loro	92	njihov*	54
Ukupno:	1.021	Ukupno:	787

Tabela 2. Prisvojne zamenice u delu *Il barone rampante* na italijanskom i srpskom jeziku

8 Pretražili smo paralelne tekstove Andrićeve *Proklete avlije* i prevoda na italijanski jezik (*Il cortile maledetto*, L. Costantini) i Kalvinovog romana *Il barone rampante* i njegovog prevoda na srpski (*Baron na drvetu*, J. Stojanović). Pretragu u italijanskom tekstu obavili smo vodeći računa o alomorfiji osnove prisvojne zamenice. Kod srpskih zamenica zvezdica označava da smo tražili reči koje počinju, na primer, sa „njeg“ ispred kojeg je unesen razmak. Na taj način su obuhvaćene samo reči koje počinju sa „njeg“ a nastavljaju se na različite načine (npr. „njegovih“, „njegovim“ itd.). Dobijeni rezultati su indikativnog karaktera i nije isključeno da je pretraga marginalno obuhvatila i druge reči čiji početak odgovara traženom nizu (mada su one malobrojne: na primer, rečnik srpskog jezika Matice srpske iz 2011. beleži samo „njegovatelj“, „njegovati“ i „njegoševski“).

Dobijeni brojevi su indikativnog karaktera; odnos prisvojnih zamenica u tekstu originala i u tekstu prevoda zavređuje temeljnu studiju na većem uzorku i s preciznim uvidom u funkcije prisvojnih zamenica, ali i u ovom skromnom obimu uočava se kvantitativna disproporcija koja ide u prilog našoj tvrdnji da je u književnom jeziku prisvojna zamenica u manjoj meri zastupljena u srpskom jeziku u odnosu na italijanski. Na ovu kvantitativnu razliku verovatno utiče upotreba člana i prisvojne zamenice uz njega kao drugi determinativ. Verovatno je u italijanskom jeziku prisvojna zamenica u izvesnoj meri desemantizovana, odnosno izgubila je deo posesivne vrednosti u užem smislu (ne naglašava više šta kome pripada) i sve više upućuje na šire shvaćenu posesivnu relaciju, kojom se uspostavlja generička veza između dva elementa rečenice. Ova konstatacija, ponavljamo, zaslužuje temeljnu analizu i pažljivo promišljanje. I na kraju ovog odeljka ćemo navesti nekoliko primera iz srpske književnosti u kojima prisvojna zamenica stoji ispred imenice koja označava otuđivi predmet:

- a) Zatim je kleknula, natopila **svoju maramicu** kolonjskom vodom i počela bolesnici nežno da briše čelo i lice. („Zmija“; Andrić, 2012: 306)
- b) G. Niče mu je dao **svoju maramicu** da obriše krv i nekoliko novčića. (Basara, 2011: 51)

7. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred grupe determinatora

Poslednji slučaj izostavljanja prisvojne zamenice u lektorisanom tekstu obuhvata primere u kojima ispred prisvojne zamenice stoji pokazna zamenica (*quella, quelle, quel*, „onaj / taj“). Takvih primera je četiri (ne računajući primer [21] na kraju četvrtog odeljka):

34 (...) borbottava con quella sua voce grave. [20%]

34a (...) gundao je svojim ozbiljnim glasom.

35 Erih ti batteva quelle sue mani nodose (...). [20,6%]

35a Erih je pljeskao svojim kvrgavim rukama (...)

36 (...) mi strinse i seni con quelle sue mani screpolate (...). [42%]

36a (...) stisnuo mi [je] grudi svojim rukama, ispucalim od mraza (...).

37 (...) poi ripartiva su quel suo motorcarro (...). [30,7%]

37a (...) zatim bi se zaputio dalje tim svojim kamionom (...).

I u ovim primerima prisvojna zamenica ima funkciju (u prva tri slučaja) da istakne psihološku dimenziju situacije, da fokusira pažnju na deo tela, osobinu ili predmet, kako je već istaknuto u radu. Pomenuta funkcija je pojačana dodatnom fokalizacijom koju proizvodi upotreba pokazne zamenice. Samim time, psihološke i emotivne implikacije su izrazito naglašene u italijanskom tekstu, dok srpski prevod

ne iskazuje isti intenzitet. Ostaje nedoumica da li bi i u prva tri slučaja (kao u poslednjem primeru, u kojem je posesum kamion: ‘*tim kamionom*’) u prevodu mogla da se upotrebi pokazna zamenica i u kojoj bi se meri prevodilačko rešenje približilo originalu po intenzitetu i po njihovoj emotivnoj i psihološkoj dimenziji (na primer: ‘*tim svojim kvrgavim rukama*’ [35a], ili: ‘*tim svojim rukama ispućalim od mraza*’ [36a]). Navodimo, na kraju, još neke primere iz srpske književnosti u kojima pokazna i prisvojna zamenica stoje ispred prisvojne zamenice i imenice:

- a) Onda je **onim svojim** sporim **korakom** zadocnelog noćnog priviđenja otišao da svoga šatora (...). (Andrić, 2018: 209)
- b) (...) govorio je on konzulu **onim svojim** hladnim, razboritim i određenim **načinom** (...). (Andrić, 2018: 298)
- c) Potpukovnik je govorio **onim svojim** sporim i knjiškim ali biranim francuskim **jezikom** (...). (Andrić, 2018: 352)
- d) Digao se **onim svojim** naglim i oštrim **pokretom** (...). (Andrić, 2018: 244)
- e) (...) pogleda malo bolje (...), opet **onim svojim** prvim, brižnim i bojažljivim **pogledom**. (Andrić, 2018: 392)

8. Zaključak

U našem radu pošli smo od svojevrsne *studije slučaja*, odnosno od razlika koje postoje između predloženog teksta prevoda Balcanove knjige *Ostajem ovde* i rezultata lekture tog teksta. Analizom lektorskih intervencija došli smo do zaključka da prisvojna zamenica u italijanskom jeziku vrši dodatne funkcije kojima se ne iskazuje posedovanje (pripadnost, vlasništvo) u užem smislu reči. Ove dodatne funkcije nisu obuhvaćene gramatikama i nisu mogle da budu prenesene u tekst prevoda jer gramatički ekvivalentna srpska zamenica obavlja samo deo uočenih funkcija koje su svojstvene italijanskoj prisvojnoj zamenici. U radu smo istakli sposobnost italijanske prisvojne zamenice da vrši psihološku i emotivnu fokalizaciju određenog elementa rečenice, samostalno ili u kombinaciji s nekim drugim elementom (na primer, s pokaznom zamenicom). Pored ove funkcije, italijanska prisvojna zamenica u određenom broju slučajeva je pridodata uz član i zajedno s njim obavlja sintaksičku funkciju determinativa, pri čemu je posesivna vrednost sekundarna, odnosno sama prisvojna zamenica je, vršeći ovu službu, delimično desemantizovana. Navedene funkcije mogu pomoći da se protumači smanjeno prisustvo prisvojne zamenice u tekstu prevoda i – verovatno – njena manje frekventna upotreba uopšte u srpskim tekstovima u odnosu na italijanske. Ove tvrdnje potkrepili smo ilustracijom o frekvenciji oblika prisvojnih zamenica za šest lica u dva paralelna srpsko-italijanska teksta. Iz kratke analize proizlazi da je u prevodu *Proklete avlije* na italijanski prisutno oko 50% više prisvojnih zamenica u odnosu na srpski tekst, dok je u prevodu na srpski Kalvinovog romana *Baron na drvetu* upotrebljeno oko 30% manje prisvojnih zamenica. Ova kvantitativna zapažanja zavređuju pažljiviju analizu i tumačenje i u ovoj fazi treba ih shvatiti kao indikativna, kao početnu hipotezu za dalja istraživanja. Smatramo da nalazi koji su predloženi u ovom radu ne treba

da navedu na zaključak da je tekst prevoda izostavljanjem posmatranih prisvojnih zamenica suštinski osiromašen. Emotivno-afektivna i psihološka komponenta koju smo prepoznali u upotrebi italijanske prisvojne zamenice uvedena je u italijanskom tekstu diskretnim jezičkim instrumentima koji ni na koji način ne odudaraju od usvojene stilistike italijanskog jezika, a prenošenje navedenih diskretnih konotativnih značenja italijanske prisvojne zamenice u srpski tekst moglo bi da predstavlja stilsku neravninu u tekstu prevoda.

Literatura

- Blatešić, A. (2021). *Nulti član u italijanskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ceković–Rakonjac, N. (2017). Difficoltà di apprendimento dell'italiano L2 da parte dello studente serbo: livello morfosintattico (forme e usi di articoli, sostantivi, aggettivi e pronomi). *Kultura i komunikacija online*, 3(3), 79–88.
- Ceković, N. (2022). *Italijanski razgovorni jezik*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet.
- Dardano, M., Trifone, P. (1995). *Grammatica italiana* (III izdanje). Bologna: Zanichelli.
- Klajn, I. (1985). *O funkciji i prirodi zamenica*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kukić, T. (2015). Categoria della definitezza e indefinitezza nella lingua italiana e serba: aspetti teorici. In R. Nikodinovska (a cura di), *Parallelismi linguistici, letterari e culturali* (pp. 315-326). Facoltà di Filologia “Blaže Koneski”, Università “SS. Cirillo e Metodio”. Skopje.
- Lepschy, A. L., Lepschy, G. (2002). *La lingua italiana. Storia, varietà dell'uso, grammatica*. Milano: Tascabili Bompiani.
- Moderc, S. (2015). *Gramatika italijanskog jezika. Morfologija s elementima sintakse* (III izdanje). Beograd: Luna crescens.
- Salvi, G., Vanelli, L. (2004). *Nuova grammatica italiana*. Bologna: Il Mulino.
- Serianni, L. (1997). *Italiano. Grammatica, sintassi, dubbi*. Milano: Garzanti.
- Stanojčić, Ž. (2010). *Gramatika srpskog književnog jezika*. Beograd: Kreativni centar.
- Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (1992). *Gramatika srpskoga jezika* (II izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik*. Beograd: Naučna knjiga.
- Stifanić, M. (1976). *Određeni, neodređeni i nulti član u italijanskom jeziku i iskazivanje odgovarajućih vrednosti u srpskohrvatskom jeziku* (neobjavljeni magistarski rad). Filološki fakultet, Beograd.
- Stifanić, M. (1980). Mogućnosti iskazivanja vrednosti italijanskog člana u srpskohrvatskom jeziku. U I Klajn (ur.), *Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika. Sveska 1* (str. 37–61). Beograd: Filološki fakultet.
- Stojanović, S. (1996). *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Terić, G. (1991). *Strukture i vrednosti posesiva u italijanskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.

Izvori

- Andrić, I. (1992). *La corte del diavolo*. Milano: Adelphi.
- Andrić, I. (2012). *Sabrane pripovetke*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Andrić, I. (2015). *Na Drini ćuprija*. Novi Sad: Školska knjiga.
- Andrić, I. (2018). *Travnička hronika*. Beograd: Sezam Book.
- Andrić, I. (2021). *Prokleta avlija*. Beograd: Vulkan.
- Balcano, M. (2021). *Ostajem ovde*. Beograd: Laguna.
- Balzano, M. (2020). *Io resto qui*. Torino: Einaudi.
- Basara, S. (2011). *Srce zemlje*. Beograd: Laguna.
- Calvino, I. (2017). *Il barone rampante*. Milano: Mondadori.
- Crnjanski, M. (1987a). *Roman o Londonu 1*. Beograd: Nolit.
- Crnjanski, M. (1987b). *Roman o Londonu 2*. Beograd: Nolit.
- Crnjanski, M. (1987c). *Seobe I*. Beograd: Nolit.
- Kalvino, I. (1969). *Baron na drvetu*. Beograd: Rad.
- Kiš, D. (2006). *Peščanik*. Beograd: Prosveta.
- Kiš, D. (2007). *Enciklopedija mrtvih*. Beograd: Prosveta.
- Pavić, M. (1996). *Unutrašnja strana vetra. Leander*. Beograd: Draganić.
- Tišma, A. (1997). *Upotreba čoveka*. Beograd: Prosveta.
- Velikić, D. (2016). *Ruski prozor*. Beograd: Laguna.

Saša G. Moderc

Summary

SOME NON-EQUIVALENCIES BETWEEN ITALIAN AND SERBIAN POSSESSIVE PRONOUNS

While revising the Serbian translation of Balzano's novel *I'm Staying Here*, we noticed, among editor's interventions, that a number of possessive adjectives (PA) were omitted from the original, unedited version of the translation. Upon analyzing the editor's suggestions, we noticed stylistic differences between the Italian and Serbian PA. In some cases, the possessive relation is intuitively recognizable in the Serbian text based on logical and semantic features of the nouns involved, making the PA redundant in Serbian, and therefore omitted, although present in Balzano's original text. In other cases, it was suggested to omit the Italian PA in the text of the translation when it has a primarily syntactic function, i.e., when it is a deictic signal, along with the determinative article. In a number of examples, the Italian PA has a dominant expressive function aimed at stressing psychological and affective dimensions of the text, which the corresponding Serbian PA does not express, and was, therefore, omitted from the translation due to the editor's intervention. These omissions contribute to distorting the author's original artistic intention of focusing the reader's attention on the psychological and emotional traits of certain elements of the text.

In this article, we provide examples of non-equivalence in the treatment of PA in Italian and Serbian, classifying them and adding comments to underline the semantic and stylistic properties of the Serbian translation. Our conclusion is that the editor's interventions and the suppression of the PA were in part made on personal, subjective grounds. Examples from Serbian novels are provided in order to prove that certain uses of the PA exist in Serbian too, which confirms our hypothesis that the editor applied a personal criterion in treating PA. Moreover, a short analysis of two parallel literary texts (containing a translation in Serbian and one in Italian) shows consistent quantitative differences in the usage of PA in Italian and Serbian. This fact reinforces our hypothesis of an ongoing process of desemantisation of the PA in Italian; this idea needs to be investigated in dedicated studies.

Our conclusion is that PA, although semantically identical in Italian and Serbian, deserve a deeper analysis which would explain their functions and stylistic differences. Nevertheless, we believe that the editor's interventions in the text of the Serbian translation contribute to achieving a high literary expression, while stylistic losses are an inevitable part of the translation process.

Key words:

possessive pronouns, definite article, translation, Italian, Serbian, translation equivalency, stylistics